

*До разової спеціалізованої вченої ради
у Дніпровському державному
університеті внутрішніх справ*

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук Дрозд Валентини
Георгіївни на дисертацію Шумської Наталії Сергіївни «Забезпечення
права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в
кримінальному процесі», подану на здобуття ступеня доктора філософії з
галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. У чинній редакції Конституції України наголошується, що людина, її права і свободи є найвищою цінністю та характеризуються як безпосередньо діючі. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України є одним із ключових завдань кримінального судочинства. Очевидним для науковців та практиків є те, що процедура затримання за підозрою у вчиненні злочину має бути чітко врегульована кримінальним процесуальним законодавством. Норми чинного Кримінального процесуального кодексу України встановлюють підстави, умови і порядок затримання уповноваженими службовими особами, а також визначають права затриманого та обов'язки відповідних суб'єктів процесуальної діяльності щодо їх реалізації та забезпечення.

Розуміння затримання як інституту кримінального процесу потребує вирішення наукової проблеми, пов'язаної з уточненням його правової сутності. Водночас розробка такого підходу ускладнюється через низку факторів, серед яких слід виділити полісемантичність терміну «затримання» у законодавстві, наукових дослідженнях та практиці правозастосування; неоднозначність законодавчих норм, які визначають процесуальний характер затримання за підозрою у вчиненні злочину; а також відсутність єдності в наукових підходах до цього питання.

У таких умовах стає очевидною потреба у комплексному дослідженні сутності затримання як кримінально-процесуального інституту з акцентом на забезпечення прав затриманого, включаючи право на свободу та особисту недоторканність.

Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України потребує чіткого дотримання процедур, визначених кримінальним процесуальним

законодавством. Зовнішньо затримання уповноваженою службовою особою постає як послідовність регламентованих законом дій, спрямованих на тимчасове обмеження свободи особи, яка підозрюється у вчиненні злочину.

Юридична наука акцентує увагу на необхідності аналізу кожного етапу процесу затримання, оскільки це дозволяє забезпечити баланс між досягненням цілей кримінального провадження та гарантуванням прав і свобод людини. Актуальність цієї проблематики зумовлена недоліками у практичній діяльності уповноважених осіб, які здійснюють затримання, що нерідко призводить до порушення прав людини та основоположних свобод.

У зв'язку з цим вирішення зазначених питань має ключове значення для забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання, а також для підтримання стабільності та правопорядку в державі. Комплексний підхід до аналізу і вдосконалення процедури затримання сприятиме зміцненню гарантій захисту прав особи в кримінальному процесі.

Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України супроводжується численними проблемами, пов'язаними з недосконалістю законодавчого регулювання та відсутністю єдиних підходів до визначення сутності інституту затримання. Зокрема, у законодавстві не закріплено уніфікованого поняття затримання підозрюваного та комплексного відображення його в нормативних актах, що ускладнює реалізацію цього інституту на практиці.

Існує низка невирішених питань, зокрема щодо визначення фактичних підстав для застосування затримання, включаючи його превентивні аспекти, а також щодо чіткого визначення кола осіб, уповноважених здійснювати такі дії. Немає передбачених механізмів для забезпечення додаткових гарантій затриманим, які належать до вразливих груп, або врегульованого порядку застосування фізичного захоплення та доставки підозрюваного до органу досудового розслідування.

Додатково виникають проблеми, пов'язані з процесуальним оформленням затримання, зокрема обшуку затриманої особи, а також із забезпеченням своєчасного та належного повідомлення затриманих про їхні права. Вирішення цих питань є критично важливим для дотримання гарантій права на свободу та особисту недоторканність у межах кримінального процесу України.

Слід зауважити, що на необхідність вирішення проблеми належного забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України на державному рівні звернено увагу в положеннях Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік (Указ Президента

України від 11 травня 2021 року № 189/2021); Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2021 року (постанова Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 року № 942). Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454) і Пріоритетним напрямом наукових досліджень Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ на 2021–2024 роки.

З огляду на зазначене, актуальність теми та потреба в її комплексному дослідженні, необхідність наукового пошуку шляхів удосконалення забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі, є обґрунтованими та не викликають сумнівів, що й обумовило вибір теми, визначило мету та завдання дисертаційного дослідження.

Належний ступінь обґрунтованості і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечується якісним використанням низки загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, достатнім рівнем узагальнення теоретичних висновків і поглядів, викладених у вітчизняній та зарубіжній літературі, правових концепціях, ретельним опрацюванням відповідних джерел кримінального процесуального права, належним оприлюдненням результатів дослідження відповідно до встановлених вимог.

Аналіз дисертації засвідчує, що на всіх етапах дослідження використовувалися різні сучасні загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Зокрема, загальнонаукові: діалектичний – для обґрунтування положень теоретичного характеру щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України, з урахуванням умов воєнного стану та особливого режиму досудового розслідування; системний – дозволив надати поняття й розкрити зміст забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи, а також систематизувати підстави обмеження такого права; структурно-функціональний – для визначення концепції роботи, змісту досліджуваних категорій і правових явищ, удосконалення понятійно-категоріального апарату, а також проведення аналізу законодавчих і відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів; спеціальні: історико-правовий – для розкриття генези законодавства, теоретичних поглядів в аспекті предмету дослідження; компаративістський – для узагальнення практики ЄСПЛ, іноземної практики й та оцінки можливостей імплементації позитивно-апробованих у національну правозастосовну діяльність; системно-структурний – для систематизації підстав та процесуального порядку обмеження права на свободу та особисту

недоторканність під час затримання особи та аналізу прокурорського нагляду та судового контролю; логіко-юридичний – під час розроблення кримінальної процесуальної моделі порядку обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи на підставі ухвали слідчого судді або суду та без такої, формулюванні загальних оцінок і висновків до розділів, а також пропозицій щодо вдосконалення законодавства, практики затримання особи в особливих умовах досудового розслідування; статистично-математичний – узагальнення результатів анкетування й інтерв'ювання працівників правоохоронних органів, суддів, вивчення матеріалів кримінальних проваджень, матеріалів слідчої, прокурорської та судової практик.

Автором правильно сформульовано мету дисертаційного дослідження, яка полягає у обґрунтуванні положень теоретичного характеру й узагальненні практики діяльності органів досудового розслідування та суду пов'язаних із забезпеченням права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи, з розробленням пропозицій і рекомендацій спрямованих на удосконалення кримінального процесуального законодавства.

Структура роботи складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, що дозволяє досягти обраної мети та виконати поставлені завдання. Джерельну базу дослідження також можна вважати цілком репрезентативною. Нормативною основою даного дослідження стали національне та зарубіжне кримінальне й кримінально-процесуальне законодавство.

Зміст дисертації в цілому характеризується досить високим теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань, самостійністю і цілісністю проведеного дослідження, що дозволило досягти поставленої мети, виконати дослідницькі задачі і повністю розкрити тему дослідження.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що дисертація є одним із перших в українській науці кримінального процесуального права спеціальним комплексним дослідженням забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи, з урахуванням умов воєнного стану та особливого режиму досудового розслідування, в якому з урахуванням практики діяльності органів досудового розслідування, суду, ЄСПЛ запропоновано вирішення низки практичних задач.

Аргументовано, що забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України визнано на міжнародному рівні у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, закріплено на національному рівні у Конституції України, ґрунтується на верховенстві права, законності, практиці ЄСПЛ в

частині дотримання підстав та процесуального порядку обмеження таких прав у вітчизняній кримінальній процесуальній практиці.

Розкрито генезис становлення й розвитку законодавства щодо дотримання права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України з виокремленням основних етапів.

Авторкою дослідження удосконалено процесуальний алгоритм затримання підозрюваного/обвинуваченого на підставі ухвали слідчого судді або суду: виклик особи; встановлення факту прибуття або неприбуття; складання клопотання про дозвіл на затримання; негайний розгляд слідчим суддею або судом клопотання про дозвіл на затримання; винесення ухвали слідчим суддею; проведення затримання; доставлення затриманої особи до органу розслідування; складання протоколу затримання; доставлення затриманої особи до слідчого судді або суду.

Визначено підстави затримання особи та її обшуку під час або після вчинення кримінального проступку у разі якщо особу застали під час вчинення або замаху на вчинення кримінального протиправного діяння; безпосередньо після вчинення кримінального протиправного діяння, очевидець, у тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме така особа щойно вчинила протиправне діяння, та лише за умов передбачених ч. 1 ст. 298-2 КПК України.

На особливу увагу заслуговують теоретичні напрацювання, щодо розуміння обґрунтування елементів мети затримання уповноваженою службовою особою включає: 1) негайне запобігання вчиненню злочину або припинення вже вчинюваного злочину; 2) унеможливлення втечі особи, яку застали під час вчинення (замаху на вчинення) злочину або безпосередньо після цього; 3) доставляння особи, підозрюваної у вчиненні злочину, до найближчого органу, в компетенцію якого входить перевірка вказаної підозри шляхом проведення досудового розслідування. Формулювання мети затримання уповноваженою службовою особою дає можливість відмежувати його від інших кримінальних процесуальних інститутів.

Окрім наведеного, у дисертації сформовано й багато інших цікавих і корисних положень та висновків. Дисертація виконана здобувачем самостійно, з використанням останніх досягнень теорії права та науки кримінального процесуального права. Усі сформульовані в ній положення і висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень автора.

Наукове та практичне значення роботи полягає у тому, що виконана Шумською Н.С. наукова робота, а саме висновки та пропозиції можуть слугувати основою для подальших наукових досліджень із цієї тематики. Наукові висновки й рекомендації становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес та

можуть бути використані у наступних сферах діяльності: у законотворчій діяльності – для вдосконалення кримінального процесуального законодавства України; діяльності Національної поліції України – для забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканість у досудовому розслідуванні кримінальних проваджень й обранні ЗЗКП; освітньому процесі – при підготовці лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінального процесу, а також під час проведення різних видів занять за відповідною дисципліною в системі підвищення кваліфікації суддів, прокурорів, слідчих.

Повнота викладення матеріалів у публікаціях положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Результати дисертаційного дослідження Н. С. Шумської опубліковано у достатній кількості наукових публікаціях. Опубліковані роботи достатньою мірою відображають зміст всіх розділів дослідження.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Поряд з викладеним у поданій дисертації є положення, які сприймаються неоднозначно, видаються суперечливими або потребують додаткового обґрунтування:

1. У контексті забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України важливим аспектом є теоретичне осмислення взаємозв'язків між основоположними принципами права та практикою реалізації процесуальних гарантій. Зведення причин порушень лише до недосконалості окремих норм КПК є непереконливим, оскільки необхідно враховувати більш глибокі концептуальні основи, які визначають сутність затримання як кримінально-процесуального інституту. Використання загальної теорії юридичної відповідальності у структурі правової природи обмеження свободи особи під час затримання дозволило б не лише пояснити існуючі недоліки у практиці застосування заходів примусу, але й обґрунтувати напрями вдосконалення діяльності правоохоронних органів.

2. Запропоноване дисертаційне дослідження суттєво виграло б від виокремлення самостійного підрозділу, присвяченого проблематиці забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи у зарубіжних країнах, зокрема – у державах Європейського Союзу. Як видається, ретельний аналіз досвіду останніх у цій сфері (як позитивний, так і негативний), міг би слугувати корисним підґрунтям для подальшого вдосконалення інституту затримання у кримінальному процесі України.

3. При проведенні аналізу практики ЄСПЛ з приводу існуючої в Україні практики затримання особи, що не ґрунтується на чітких і передбачуваних юридичних нормах, і як наслідок – наявності порушень ст. 5 Конвенції, а також звернення уваги на відсутність у національному законі відповідних норм, які б

чітко регулювали питання правомірного обмеження права особи на свободу та особисту недоторканність, дисертантці слід звернути увагу на роль не лише рішень ЄСПЛ, але й на саму судову установу ЄСПЛ, а також Комітет Міністрів Ради Європи, основним завданням якого є контроль щодо виконання рішень ЄСПЛ та регулювання порядку компенсаційних виплат з державного бюджету.

4. У висновках дисертації авторка зазначає, що з метою удосконалення судового контролю за законністю обрання такого запобіжного заходу як затримання особи при розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу зобов'язати слідчого суддю вживати заходів щодо захисту прав людини. У зв'язку з цим пропонується доповнити ст. 193 КПК України ч. 7 такого змісту: «Слідчий суддя, суд розглядаючи клопотання про обрання запобіжного заходу зобов'язані вжити заходів передбачених частиною 1 статті 206 цього Кодексу». Дана пропозиція видається сумнівною з огляду на її потенційне дублювання положень вже існуючих норм, зокрема ст. 206 КПК України, яка покладає обов'язок на слідчого суддю реагувати на факти порушення прав затриманого. Таке доповнення може призвести до зайвого ускладнення законодавства та правозастосовної практики, створюючи ризик повторення або неузгодженості між нормами.

5. Положення, наведене у дисертації, про зміни у сфері кримінальної юстиції під час воєнного стану, зокрема у питаннях затримання уповноваженою службовою особою в порядку ст. 208 КПК України, є безперечно актуальним. Однак викладення цього аспекту в роботі потребує більшої деталізації, чіткішого структурування та глибшого аналізу. Зокрема, у роботі не розкрито, як саме введення воєнного стану вплинуло на реалізацію гарантій права на свободу та особисту недоторканність. Наприклад, чи призвели зміни до порушень прав затриманих, чи було створено додаткові механізми для мінімізації ризиків таких порушень.

Разом з тим, наведені спірні положення і висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, яка має самостійний і творчий характер, наукову і практичну цінність. Наявність дискусійних питань насамперед характеризує актуальність і складність теми дослідження та власний підхід дисертанта до її розгляду.

Дисертація Н. С. Шумської, виконана на належному науковому рівні, містить достатню кількість положень, що характеризуються науковою новизною і вирішують важливі наукові задачі.

Робота є комплексним, узагальненим дослідженням та відзначається високим науково-теоретичним рівнем, глибиною розробки наукової проблеми, новизною підходу до вирішення поставлених наукових завдань і обґрунтованістю сформульованих практичних рекомендацій.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Вищенаведене дає підстави стверджувати, що дисертаційна робота Шумської Наталії Сергіївни «Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі» є завершеним, самостійним, актуальним дослідженням, результати якого мають обґрунтовану наукову новизну, важливе теоретичне та практичне значення.

Викладені в дисертації рекомендації та конкретні пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства України є теоретично обґрунтованими та аргументованими.

Основні положення дисертації з належним ступенем повноти були відображені у наукових статтях, підготовлених та опублікованих автором дисертації, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікацій, зарахованих за темою дисертації.

Винесені на захист наукові положення та рекомендації в сукупності вирішують важливу науково-прикладну проблему – обґрунтування науково-методичних підходів та практичних рекомендацій щодо розвитку кримінального процесу з урахуванням умов воєнного стану та особливого режиму досудового розслідування в частині забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи. За оформленням, обсягом, науковою новизною отриманих результатів та їх достовірністю дисертаційна робота відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р., а її авторка, Шумська Наталія Сергіївна заслуговує на присудження наукового ступня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент:

**провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії публічної
безпеки громад факультету № 2 Донецького
державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України**

Валентина ДРОЗД

Підпис В. Дрозд засвідчую:

Т.в.о. начальника
ВДСД ДонДУВС

Наталія ХОЗЛУ